

**כשמדובר בפליטים ומבקשי מקלט ישראל לא ממלאה את מחויבויותיה לפי האמנה לזכויות
אנשים עם מוגבלות**

תמונת מצב - אוגוסט 2023

בשנת 2014 כתב מבקר המדינה בנוגע למניעת זכויות חברתיות וכלכליות מפליטים ומבקשי מקלט: "המציאות הקיימת מחייבת התמודדות עם השאלה כיצד אפשר להבטיח קיום מינימלי בכבוד לזרים... שאינם מסוגלים לעבוד למחייתם, והמדינה אינה מספקת להם תנאים בסיסיים, כמו אנשים שסובלים מנכויות או ממחלות. שאלה זו כלל לא עלתה לדיון, וברי שלא נמצא פתרון להגשמת זכותם של זרים לקיום בסיסי".¹ קרוב ל-10 שנים מאז פרסום הדוח ומכ-1,200 פליטים ומבקשי מקלט עם מוגבלות² עדיין נמנעת הזכות לקיום מינימלי בכבוד ולמימוש העקרונות הקבועים באמנה לזכויות אנשים עם מוגבלות שמדינת ישראל חתמה עליה ואשררה אותה.

לפי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה, כ-24,000 פליטים ומבקשי מקלט חיים כרגע בישראל, רובם אזרחי אריתריאה וסודן.³ בישראל חיים גם כ-8,200 ילדי פליטים אפריקאים, שרובם נולדו בישראל. פליטים ומבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן חיים בישראל כדין, בין 10-16 שנים תחת הגנה קבוצתית מפני הרחקה.

מאז פרוץ המלחמה באוקראינה, קרוב לכ-50,000 אזרחים אוקראינים הגיעו לישראל, ורובם עזבו מאז את המדינה. ההערכה היא שכרגע שוהים בישראל כ-14,000 אזרחי אוקראינה שהגיעו לכאן מאז פרוץ המלחמה ונשארו (והם אינם זכאים לאזרחות ישראלית לפי חוק השבות). בנוסף על כך, כ-15,000-20,000 אזרחים אוקראינים שהו בישראל לפני פרוץ המלחמה כמהגרי עבודה, מבקשי מקלט ועוד. נכון לאוגוסט 2023, שתי הקבוצות של אזרחי אוקראינה שוהות כאן כדין תחת הגנה קבוצתית מפני הרחקה.

תמונת מצב זו תתמקד בפליטים מאפריקה, אך בחלוף הזמן, הולך ומתחוויר כי ללא שינוי במדיניות של ישראל מצבם של פליטי אוקראינה ילך ויתדרדר בדומה למצב פליטי אפריקה.

פליטים ומבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן

הפליטים מאריתריאה ומסודן הם אחת הקבוצות המודרות ביותר בישראל. רבים מהם חיים בעוני קיצוני וסובלים מאי-ביטחון תזונתי, ועדיין הם אינם זכאים לביטוח בריאות ממלכתי, לקצבאות ביטוח לאומי וכמעט לכל השירותים החברתיים. פליטים עם מוגבלות זכאים רק להשמות חוץ-ביתיות במוסדות ובפעול רוב המוסדות המוצעים להם אינם הולמים את צורכיהם ואינם יכולים לספק פתרונות ארוכי-טווח. זאת ועוד, פעמים רבות המוסדות אינם מוכנים לקבלם ממגוון סיבות, אך בעיקר בגלל היעדר ביטוח בריאות, שהוא תנאי לשהות במוסד. גם כשהם מתקבלים למוסד, הם אינם מקבלים טיפול רפואי במקום ונדרשים לפנות למרפאת "טרם" שהמדינה מעמידה לרשותם בתל-אביב או למרפאות מתנדבים של ארגוני החברה האזרחית. הם אינם מקבלים גם טיפולים פרה-רפואיים, כטיפול בתקשורת, פיזיותרפיה, טיפול פסיכולוגי ועוד, בגלל היעדר ביטוח בריאות. כתוצאה מכך, **פליטים עם מוגבלות המושמים במוסדות אינם זוכים לכל שיקום. כל שהם זכאים לו הם מיטה ואוכל.**

¹ מבקר המדינה, דוח שנתי 64ג, "זרים שאינם בני הרחקה מישראל", 59, 63

² לפי הערכה של א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל. ישראל אינה מחזיקה בנתונים על אוכלוסיית בעלי מוגבלות זו.

³ רוב הפליטים מאפריקה הגיעו לישראל בשנים 2007 - 2012 מאריתריאה וסודן. ישראל מונעת מהם הכרה כפליטים: אלפי בקשות מקלט שהגישו לא נבדקו, וחלקן ממתניות להכרעה שנים רבות. זאת ועוד, לעומת שיעורי ההכרה הגבוהים בעולם במבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן כפליטים (אריתריאים כ-70% - 90% וסודנים כ-50% - 60%), אחוזי ההכרה בפליטים בישראל נמוכים ביותר ועומדים על פחות ממצחית האחוז. ניתן לומר בבטחה שאילו היו בקשות המקלט שלהם נבדקות ומטופלות על פי קריטריונים מקובלים במדינות מערביות אחרות רובם היו מקבלים הכרה כפליטים. מכל מקום שהייתם בישראל חוקית ומוסדרת תחת מדיניות ממשלתית של הגנה זמנית, שכן אף שמדינת ישראל אינה מסדירה את מעמדם היא מכירה בסכנת החיים שמשקפת להם אם יחזרו לארצות המוצא.

אחד העקרונות המרכזיים המעוגנים באמנה לזכויות אנשים עם מוגבלות הוא "כבוד כלפי כבוד טבעי, אוטונומיה פרטית לרבות חירות האדם לבחור בעצמו, ועצמאות בני האדם; (סעיף 3 לאמנה)".⁴ ללא כל זכויות חברתיות וכלכליות, מדינה ישראל מפרה באופן חמור את העיקרון הזה כשמדובר בפליטים עם מוגבלות.

האמנה – האמנה לזכויות אנשים עם מוגבלות קובעת שהמדינות החתומות עליה ינקטו צעדים אפקטיביים והולמים לאפשר לאנשים עם מוגבלות את זכות הגישה למגוון של סוגי דיור בקהילה, ובכלל זה ההזדמנות לבחור את מקום מגוריהם והיכן ועם מי יגורו, בשוויון עם אחרים, וכי לא יחויבו להתגורר בהסדר מגורים מסוים; וה"גישה למגוון שירותי תמיכה קהילתיים תוך ביתיים, תלויי דיור- ואחרים, לרבות סיוע אישי שנדרש כדי לתמוך בחיים בקהילה ובשילוב בה, וכדי למנוע בידוד או הפרדה מהקהילה; (סעיף 19). עוד קובעת האמנה, בסעיף 25, כי המדינות החתומות עליה ינקטו את כל האמצעים ההולמים לספק "לאנשים עם מוגבלויות מגוון, איכות ורמה של טיפול ושל תוכניות רפואיות שהן בחינם או שוות לכל נפש, זהים לאלה הניתנים לאחרים...". להגן על "זכותם של אנשים עם מוגבלויות לרמת חיים נאותה לעצמם ולמשפחותיהם, לרבות מזון, ביגוד ודיור נאותים, ולשיפור מתמשך בתנאי מחייתם..." (סעיף 28) ו"לאפשר לאנשים עם מוגבלויות להשיג ולקיים עצמאות מרבית, יכולת פיזית, שכלית, חברתית ותעסוקתית מלאה, ושילוב והשתתפות מלאים בכל היבטי החיים." (סעיף 26 – הכשרה ושיקום). **אף לא אחד מהזכויות והשירותים האלה ניתן לפליטים בגירים עם מוגבלות בישראל, ורבים מהזכויות והשירותים האלה לא ניתנים גם לילדי הפליטים עם המוגבלות.**

בריאות – ישראל אינה מחילה את חוק ביטוח בריאות ממלכתי לפליטים, ולכן הם אינם זכאים לשירותי בריאות למעט במצבים של סכנת חיים. לכן, פעמים רבות, פליטים יחכו להתדרדרות במצבם הבריאותי ויגיעו לחדר מיון כשמצבם מסכן חיים, שאז יוכלו לקבל טיפול. לאחר שמתייצב מצבם, הם ישוחררו מבית החולים ללא המשך טיפול, מערב או טיפול תרופתי. גם ביטוחי בריאות פרטיים, המותנים בעבודה ולכן פעמים רבות לא רלוונטיים כשמדובר בפליטים עם מוגבלות, אינם נותנים מענה מספק משום שהם אינם מכסים מצבים רפואיים קודמים ואינם נמשכים כשהמבוטח מאבד את עבודתו.

משרד הבריאות מחזיק כיום 3 מרפאות הפתוחות לפליטים ומבקשי מקלט מאפריקה – מרפאת "טרם" המספקת בעיקר שירותי מיון-קדמי, מרפאת רות המספקת שירותים פסיכיאטריים (ורשימת ההמתנה בה ארוכה) ומרפאת "בדרך", שנפתחה לאחרונה ומתוכננת לספק שירותים פסיכיאטריים לחלק מניצולי מחנות העינויים בסיני. שלוש המרפאות האלה מספקות שירותי בריאות מוגבלים בלבד, שלושתן ממוקמות בתל-אביב ואינן נגישות לפליטים המתגוררים מחוץ לתל אביב. המרפאות אינן יכולות לספק את כל הצרכים הרפואיים של הפליטים, ובוודאי לא את של הפליטים עם המוגבלות.

באשר לבריאות הנפש, פליטים עם מוגבלות, לרבות ניצולי עינויים, סחר ועבדות ממחנות העינויים בסיני, אינם זכאים לקבל את השירותים הניתנים על פי חוק שיקום נכי נפש בקהילה, תש"ס-2000.

הנה כי כן, פליטים עם מוגבלות אינם מקבלים את שירותי הבריאות שהם זקוקים להם, וזכותם לבריאות נפגעת קשות.

רמת חיים והגנה סוציאלית נאותות – הפליטים מאריתראה ומסודן אינם זכאים לקצבאות הביטוח הלאומי.⁵ הם גם אינם זכאים למעני רווחה בקהילה, כסיוע בשכר דירה, עזרה בבית ועוד.

ביוני 2022 נחקק חוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות. החוק החדש נועד לקדם את זכותם של אנשים עם מוגבלות לחיים אוטונומיים ועצמאיים בקהילה ולהפחית את הפנייתם למוסדות.

⁴ "Respect for inherent dignity, individual autonomy and independence of persons;" (Art. 3).

סעיפי האמנה בעברית לקוחים מתוך תרגום משרד המשפטים ונציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות לאמנה.⁵ למעט ב-3 ענפים: פשיטת רגל של מעסיק, תאונות עבודה ודמי לידה, אם הם מועסקים באופן חוקי.

מאמצי א.ס.ף וארגונים שותפים לכלול פליטים עם מוגבלות בחוק החדש נכשלו, והם נותרו רק עם האפשרות של השמות חוץ-ביתיות במוסדות במקרי קיצון.

חיים עצמאיים בקהילה – על פי חוזר מנכ"ל 168 של משרד הרווחה, פליטים עם מוגבלות זכאים רק להשמות חוץ-ביתיות בכפוף לקיומו של ביטוח בריאות, שבדרך כלל אינו בנמצא. ללא גישה לשירותי בריאות ורווחה ולקצבאות ביטוח לאומי, גם לאלה שיש פוטנציאל שיקומי ושהיו יכולים להשתקם ולחיות חיים מלאים ומועילים בקהילה אינם זוכים לכך.

בהיעדר זכויות רווחה ובריאות ו"גישה למגוון שירותי תמיכה קהילתיים תוך ביתיים, תלויי דיוור ואחרים, לרבות סיוע אישי שנדרש כדי לתמוך בחיים בקהילה ובשילוב בה" (סעיף 19[ב]), פעמים רבות אין לפליטים עם מוגבלות ברירה אלא לחתור להשמה חוץ-ביתית במוסד. פעמים רבות המוסדות האלה אינם הולמים את צורכיהם והם ממאנים להיכנס אליהם או עוזבים אחרי זמן קצר. לפעמים, ההשמה עצמה גורמת להתדרדרות במצב נוכח אי ההתאמה בין מאפייני המוסד וצורכי הפליט עם המוגבלות.

הכשרה ושיקום – פליטים עם מוגבלות אינם זכאים להכשרה ושיקום, לרבות שיקום תעסוקתי וגישה למפעלי תעסוקה מוגנים.

ילדי פליטים עם מוגבלות – זכויות ילדי פליטים עם מוגבלות קשורות באופן טבעי והדוק לזכויות הוריהם, ולכן הילדים גדלים בעוני קשה ובראש משפחות רבות (להערכת א.ס.ף מדובר בכ- 50% ממשפחות הפליטים) עומדת אם יחידנית. על פי חוזר מנכ"ל משרד הרווחה 100, ילדי פליטים הנמצאים בסיכון זכאים לשירותי רווחה, ואולם, בפועל שירותים אלה אינם מלאים כשירותים הניתנים למשפחה ישראלית בסיכון, שכן לא ההורים ולא הילדים זכאים לקצבאות ביטוח לאומי, לרבות קצבאות ילדים וקצבאות ילד נכה.

ילדי פליטים מאריתראה ומסודן זכאים להצטרף לביטוח בריאות מסובסד ("הסדר מאוחדת") בתשלום חודשי של 120 ₪ לילד ו-240 ₪ לכל ילדי המשפחה. ילדים המבוטחים בהסדר זה זכאים לשירותי בריאות בדומה לילדי אזרחים ישראלים, אך משפחות פליטים רבות אינם יכולות לעמוד בתשלומי הביטוח החודשיים והילדים נותרים ללא שירותי בריאות הולמים, לרבות בדיקות, אבחוני התפתחות הילד וטיפולים פרה-רפואיים, כריפוי בעיסוק, פיזיותרפיה וטיפול בתקשורת שהם חיוניים בגיל הרך למי שסובלים מעיכובים התפתחותיים.

יצוין, כי חוק לימוד חובה חל בישראל רק מגיל 3, ורבים מילדי הפליטים עד גיל זה שוהים במסגרות פיראטיות הידועות כבייביסיטרים או "מחסני ילדים". ההערכה, אם כן, היא שלפחות אותם ילדים עם מוגבלות שאינם מבוטחים ב"הסדר מאוחדת" אינם זוכים לאבחון של צורכיהם בשלוש השנים הראשונות לחייהם, הקריטיות להתפתחותם.

סטטיסטיקה ואיסוף נתונים – האמנה קובעת שעל המדינות החתומות עליה "לאסוף מידע מתאים, לרבות נתונים סטטיסטיים ונתוני מחקר, אשר יאפשר להן לנסח וליישם מדיניות שתיתן תוקף לאמנה הנוכחית." (סעיף 31). למיטב ידיעתנו, מדינת ישראל אינה אוספת נתונים ומידע שלם על פליטים עם מוגבלות.

זאת ועוד, ילדי פליטים עם מוגבלות אינם מקבלים מספר מזהה חד-ערכי בלידתם, והרשויות השונות המטפלות בהם (משרדי החינוך, הרווחה, הבריאות והרשות המקומית שבה הם גדלים) נותנות להם מספרים מזהים פיקטיביים שונים. לכן, אין לישראל כלל אפשרות לאסוף מידע ונתונים מלאים על ילדים אלה, לרבות ילדים עם מוגבלות.

ישראל צריכה להבטיח מידיית שפליטים ומבקשי מקלט עם מוגבלות וילדיהם בעלי המוגבלות יקבלו גישה מלאה לבריאות, קצבאות ביטוח לאומי ושירותי רווחה מלאים, בדומה לאזרחי ישראל עם מוגבלות, ובמיוחד:

- גישה מלאה לשירותי בריאות, לרבות שירותי הכשרה ושיקום, סיוע ביתי, ושירותי הנגשה.
- גישה מלאה לקצבאות ביטוח לאומי, לרבות קצבאות נכות, קצבאות ילדים וקצבאות ילד נכה.
- גישה מלאה לשירותים חברתיים ושירותי רווחה, לרבות מענים מלאים בקהילה כדי לאפשר לפליטים עם מוגבלות חיים עצמאיים ואוטונומיים בקהילה.

ישראל צריכה לכלול פליטים עם מוגבלות בחוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, או לחילופין, להתאים את הוראות חוזר מנכ"ל משרד הרווחה 168 להוראות החוק.

ישראל צריכה להעניק לפליטים עם מוגבלות ולהורים פליטים שילדיהם עם מוגבלות גישה לתוכניות הסיוע בדיור של משרד השיכון, ובראשן – סיוע בשכר דירה.

ישראל צריכה לאסוף מידע ונתונים מלאים ומהימנים על אוכלוסיית הפליטים עם המוגבלות וילדי פליטים שהם בעלי מוגבלות.

לפרטים נוספים: עו"ד אורלי לוינזון-סלע, מנהלת המחלקה הציבורית, א.ס.ף – ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל, 050-6232586, orly@assaf.org.il